

hogy némelyik ellenzője Kossuth emigrációjából került ki." Sötét egyébként – néhány sorral lejjebb – Arany János közreműködésének irodalomtörténeti jelentőségére is rámutatott: „Az is bizonyos, hogy Arany közreműködése nélkül a **Tragédia** talán sohasem foglalta volna el mai helyét.”

Szabó József végső következtetéseivel és javasolataival azonban egyetértek. „...nemcsak a kegyelet, hanem az igazság is azt kívánja – olvasni cikkének befejezésében –, hogy Arany János szakértő kezének tapintatos simításait még jószándékú restaurálással se töröljük le Madách művéről.” Abban is igaza van, hogy sürgeti **Az ember tragédiájának** „egészen részletes, új, pontos kritikai kiadását”, valamint azt, hogy **faksimile kiadás** is készüljön a Tragédia kéziratáról. (1960 táján Arany János híres **Kapcsos könyv-ér** jelentette meg ilyen formában az Akadémiai Kiadó, de – sajnos – olyan kis példányszámban, hogy a legtöbb könyvesboltban mindjárt elfogyott, és ma már sehol sem kapható).

E cikkemben a Tragédia Madách–Arany mondatai közül csak egyetlenegről írtam. Amint a példa mutatja, egyetlen sor is bőven vet föl érdekes problémákat. Szabó József valamennyi példája vitára készlet: elemzéseivel, illetve a cikkében szereplő Madách–Arany sorokkal részletesen foglalkozom **Vitakozás „Az ember tragédiája” néhány Arany János javította soráról** című értekezésemben, amely az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeinek 1969. évi kötetében jelenik meg.

PÁSZTOR EMIL

A PALÓCOKRÓL

Hozzászólás Belitzky János cikkéhez

1. A Palócföldben BELITZKY JÁNOS **A palóc nép és a palóc népnév eredetéről** terjedelmes cikkben közli legújabb kutatásai eredményét. A szerző megállapítja, hogy a témáról az 1800-as évektől kezdve számos cikk, tanulmány jelent meg; az elmúlt másfél száz év alatt azonban a palóckérdés nemhogy megoldódott volna, hanem csak bonyolódott, újabb és újabb elméletekkel, elképzelésekkel színesedett. Természetesen ezért minden palóc témájú eredményt érdeklődéssel és várakozással figyel az olvasó, különösen akkor, ha – amint az említett cikk címében is igéri – a palóc nép és népnév eredetéhez nyújt fogódzót.

BELITZKY J. megállapítja, hogy a palóc terület határát állandóan tágították, s ehhez a népnyelvi kutatás alaposan hozzájárult, mert néhány hangtani sajátosságra támaszkodva az északnyugati nyelvjárási területet azonosította a palóc településekkel.

Teljesen meggyőzőnek érzem BELITZKY J. azon állítását, hogy a palócok a mai északnyugati nyelvjárási területbe beolvadt kisebb népcsoportok lehettek. A nyelvtudomány és a néprajz ugyanis **eltérő tartalommal** használja a **palóc** fogalmat, s a nyelvjáráskutatásban a palóc jelenségek sokkal szélesebb határon belül adódtak, mint az etnográfiai vizsgálatok során.² A szerző az összehasonlító nyelvtudomány, a történelem írott forrásai, valamint a régészeti kutatások alapján alakította ki igen szellemes és érdekes elméletét a palóc nép és népnév eredetéről.

BELITZKY J. gondolatmenetét követve azonban maradtak bennem kételyek, amelyeket úgy érzem, el kell mondani.

2. A cikkítő Kniezsára hivatkozva közelíti meg a palóc nép eredetét. Abból indul ki, hogy a palóc egy **szláv** 'fakó, szőke' jelentésű szóból származik, amellyel orosz

nyelvtérületen a **kunokat** jelölték, viszont a magyar néptörzs nem kaphatta a kunok nevét, mivel a kunokhoz semmi köze sem volt. A másik súlyos nehézség pedig az, hogy a **palóc** népnév csak igen későn, és **gúnynév** alakjában bukkan fel. A továbbiakban GYÁRFÁS I. véleményével érvelve mondja ki ítéletét, hogy a kun szállások területe nem azonos a palóc vidékekkel, s ott is vannak kun szállások, ahol palócok nincsenek. „Ez a nehézség csak úgy oldható fel, ha feltételezzük, hogy kisebb kun-kabar – esetleg XIII. századi kun – csoportok Hont–Nógrád–Gömör nyelvhatarán a szlovákoktól kapták a „polovec” nevet. Ez esetben viszont – csekély számuknál fogva – nem lehettek ezek a **kunok a magyar „palóc nyelvjárás kialakítói”** – írja BELITZKY J.

A **palóc** szó megfelelője minden szláv nyelvben – tehát nemcsak a szlovákban – megtalálható. Eredeti jelentéseként 'fehér kun, jász' ismeretes.³ 'Fakó, sárqa, szöke' jelentésben minden szláv nyelvben megvan, **csak azt nem tudjuk, kiket jelöltek vele!** Éppen GYÁRFÁS I. említi, hogy a **kunok** is szókék, a **kabarok** is szókék, a **türkök** is.⁴ Pedig a **türk** a görög és arab forrásokban magyart jelent.⁵ Akár kunok, akár magyar etnikumú palócok már korábban – a honfoglalás előtt – is kaphatták nevüket. A letelepülő – jelen esetben honfoglaló – nép vagy néptörzsedék valóban nem lehetett „csekély számánál fogva” **elterjesztője** egy magyar nyelvjárásnak, de **megőrzője** lehet. A palóc nyelvjárás hangképzésbeli, ragozási és mondatszerkezeti archaizmusa köbizmus. A nyelvjárás és néprajzi szigetek is azt bizonyítják, hogy a megőrzött jellemvonások nincsenek szorosan az őket kialakító közösség számához kötve. A rokonnépek is **megőrizték** finnugor saját-ságaikat, pedig egyik-másik csak néhány ezer.

BELITZKY J. tehát nem tudta meccáfolni a kun–kabar elméletet sem, bár a továbbiakban megkísérli még egyszer a **palóc** szó eredetének vizsgálata során.

3. „Igen fontos Kniezsnának az a megállapítása is, hogy a magyar palóc elnevezés mint gúnynév bukkan fel, és senki sem akarja vállalni”. Szerintem itt van a kérdés lényege elrejtve! – Vagyis: meg kell találni azt a **magyarral rokon** nyelvet, amelyben a **palóc** szónak **gúnynév** vagy gúnynév jelentése is van. – Ez a nyelv a **szamojéd!** – olvashatjuk tovább.

Kérdésem: miért éppen a magyarral rokon nyelvből kell eredetnünk? A névadás általában gyakorlata szerint a nyelvi elkülönülés, más népcsoportoktól való **eltérés** nem a „rokonoknak”, hanem a **szomszédos idegeneknek** tűnik fel. Ezért van minden népnek **saját** neve és a más népek által „adományozott” **megjelölő külön neve**, esetleg **gúnyneve**. A **cseremiszek** saját népi neve **marí**. A **cseremisiz** nevet **maguk nem használják**, nem is ismerik, az oroszok terjesztették el. Az **udmurt** külső neve **votják**, az **osztjokok** **chanti**, a **komíé** **zürjén**. Saját népnév a **manysi**, külső a **vogul**, hogy csak a rokonoknál maradjunk.⁶

Nem bizonyítható, hogy a ma gúnynévként használt szó nem szenvedett **jelentés-változást** s az egymástól távoleső, a nyelvi érintkezés semmilyen formájában kapcsolatot nem tartó magyar és szamojéd(!) nyelvben ugyanúgy megmaradt, vagy alakult. A **palóc** elnevezés eredeti funkciója csak a **megkülönböztetés** lehetett, s ebben a jelentésében ma is megtalálható. Az Ormánságban **palócoknak** a Nógrád és Hont megyei **disznókereskedőket** hívták,⁷ tehát a **foglalkozásuk** tünt fel, s megjelölésükre a Nógrád Hont megyei kereskedők **saját nevét** használták, amely viselőik gazdagsága, vállalkozó kedve miatt nehezen képzelhető el gúnynévként, sőt az ormánságaiak csodálatát vagy irigykedését válthatta ki. Szeged környékén is ismerik a **palóc** melléknévi alakját, a **palóccost**. **Palóccsoknak** tartottak mindenkit, akinek a szegeditől **eltérő** a nyelvjárása.⁸ Tehát itt sem gúnynév, hanem a **nyelvi eltérést** jelölő melléknévi alak.

Ha egy nyelvtérületen belül sem egységes a szó jelentéstartalma, hogyan lehet összehasonlítani egy más, tőlünk távol álló, a magyarral kapcsolatot sem tartó nyelvvel? Az összehasonlítást talán a nyenec-szamojédban is meglévő **hasonló hangalak** és **hasonló jelentéstartalom** csábítása okozhatta. A nyelvész számára gyanús a hasonló hangzás és szóalak, s nem is a **megegyezést**, hanem a **szabályos eltérést vizsgálja**, és fogadja el bizonyítékként az összevetésben. „... föltétlenül hibás minden olyan eljárás, amely mai alakokat egyeztet egymással, akkor is, amikor régebbi alakok is a rendelkezésünkre állanak. Minden rokon nyelvből az összehasonlított elemek legrégebbi adatokból megállapított formáját, vagy a nyelvi törvényszerűségek ismeretében nagy biztonsággal kikövetkeztethető régi alakját kell tehát egymással összevetni.”⁹ BELITZKY J. az összehasonlítás során meg sem kísérelte még a magyar **palóc** szó legrégebbi alakjának ki-

következtetését sem, nem is szólva a szamojédban vagy netán a szamojédok szétválása előtti alapnyelvből nagy valószínűséggel kikövetkeztethető (?) szóalakról.

A magyar és rokonyelvek viszonyáról BÁRCZI G. a következőket mondja: „A magyarban kedvező esetben a XI. századig hatolhatunk vissza, de ez még mindig nagyon távol van attól az időtől, amikor nyelvünk és a rokon nyelvek között a kapcsolat még fennállott. Még rosszabb a helyzet a rokon nyelvekben... a legjobb esetben a XIV. századig mehetünk vissza...”¹⁰ BELITZKY J. könnyedén túltette magát ezeken a nehézségeken, így azonban elméletének egyszerű **hihetőségét** sem tudja elérni. Ma még a részkutatások eredményei hiányoznak, helyes összehasonlítási alap nélkül pedig nem lehet helyes következtetéseket levonni.

„A **paloc** és **palota (sz)** 3., 4., 5. jelentése alkalmas **günynév** kialakítására. Az 1. és 2. jelentése viszont **hadrendi név, néptörödékek** jelentő név képzésére.” – mondja tovább BELITZKY J.

E két mordat ismét magyarázatra szorul, amelyet hiába várunk. Ugyanis nemcsak az említett nyenyec-szamojéd szóalak 3., 4., 5. jelentése, vagy hasonló jelentéstartalmú szóalak, hanem **minden szóalak alkalmas günynév kialakítására! A névadó közösség dönti el**, hogy milyenek érti, milyen jelentéstartalommal ruhazza fel. Gyakori a günynévadás egy-egy nyelvközösségen belül, elsősorban az **alkat** és **viselkedés** miatt. Először **günynevek, csúfnevek** keletkeznek, később azonban elvesztik eredeti jelentésüket, s több hasonló nevű egyén megkülönböztetésére **ragadványnévvé, majd** – előfordul – **személynévvé** válhatnak. Néhány példa: **Vinas Stikker** szerette és meg is itta a bort, de fiaira már nem mondják. **Nagy Csordás** hatalmas termetű ember, de lányai – bár magasak – nem örökölték a nevet (Nagytálya, Heves m.).¹¹ PALÁDI-KOVACS A. is említi, hogy a Hangony völgyében ezt a mondkát mondják:

Domaházi kunok, katói cigányok,
hangonyi tatárok, szentsimoni rákok.

Megjegyzi még, hogy a **rác** és **vadrác** elnevezést Sajónémetire és Hevesaranyosra is mondják, veszekedős, erőszakos embereknek tartották őket.¹² Ezekből a falucsúfoiókból azonban nem lehet messzemenő következtetést levonni a lakosság eredetére vonatkozóan, holott ezek igazi **günynevek**.

A jelentésváltozás elég gyakori a mai ragadványnevekben. BELITZKY J. sem tudja kikerülni a jelentésváltozás tényét, hiszen amikor „alkalmas günynév kialakítására” egy szó, már günynév jelentést vesz fel, tehát jelentésváltozást szenved. Így pedig az a vékonyka összehasonlítási alap is megdőlt, amely a magyar és szamojéd szóelemzés jöhiszemű lehetőségét adhatta volna.

4. Lássuk tovább a **paloc** 1., 2. jelentését! BELITZKY J. szerint **hadrendi név, néptörödéket jelentő név**, amely azonos a **székely** népcsoport nevével, s ez összefüggésbe hozható a finn **sekuli** 'keverék' szóval. Bizonyításképpen a krónikák adatait sorolja fel, nagy hangsúlyt helyezve a hun-székely rokonság emlegetésére, amely a népi hagyományban is fellelhető. A göcseji „palóc hercegről” szóló monda ilyen összefüggésben nem bizonyít többet, mint amelyben a **palóc** egy népcsoport neve. A népmesék **burkus** királya a palóc herceg „rokona”, nem egyéb a funkciója, mint az **idegen** magnevezése. A **palóc herceg** szókapcsolat utótagja ugyanis német eredetű.¹³ az ősi monda **hercege** pedig igen fiatal a szamojéd **palochoz!** Ezek után feltételezem, hogy a magyar eredet mondának sem kell **történelmi** hitelt adnunk, mert ha a **palóc herceg** összefüggést elfogadjuk, előbb-utóbb hinnünk kell az egyes népek animális leszármazásában is!

Érdekes színtölt a helynevek vizsgálatának felvetése, amely valóban sok vitás kérdést eldönthet a palóckutatásban. Nem elegendő azonban csak a VII. századi helynevek vizsgálata – s ezek önkényes magyarázata – mint ahogyan a cikkíró teszi, hiszen a mai helynevek, de a mai határ- és dűlőnevek vizsgálata során sem tudjuk mindig megállapítani az illető földrajzi név eredetét. Hát még a VII. századiakat!

„...a **palóc** szó jelentése azonos a **székely** szavunkkal. Eredetére nézve viszont a **palóc** egy nyenyec-szamojédhoz, a **székely** pedig a balti finnhez közelálló nyelvet beszélő, vagy ezek szókincséből jelentős szókészletet átvett népcsoportnak a keveréken belüli szupremációját bizonyítja.” (Idézet a cikkből).

A **palóc** szó jelentése – ha pillanatnyilag el is fogadjuk szamojéd eredetűnek – sem azonos a **székely** keverék jelentéssel. Csak a **palóc** 1., 2. **jelentéstartalma** és a **székely** keverék azonos, de mint már említettem, ez akár **günynév** is lehetne.

A **palóc** és **göcsej** szó összevetése a **günynév** értelmezés alapján enyhén szólva erőltetett, az összefüggés **bizonyítása** pedig **hiányzik**. Nem fogadható el a göcseji **palóc** szó hadrendi értelmezése, hiszen a göcseji **palóc** herceg mondában a **palóc** szó **népnév**. A **népnév** és a **hadrendi név** – remélem nem kell külön bizonyítani – **nem ugyanaz!**

Messzemenően egyetérték BELITZKY J. megállapításával, miszerint „**kérmészetesen egy** helynév **többféle** nyelvből is megmagyarázható”. A **Zabar** helynév azonban ennek ellenére nem eredhet a **hun** nyelvből, mivel **ilyen nyelv nem is volt!** Mai példát hozok: a jugoszláv nyelvből nem eredeztethetők, mert csak gazdasági–politikai, de **nem nyelvi** egységet jelent. A japán **sawari** 'akadály' szóval való egyeztetése pedig közel áll a „**bábeli nyelvcsaládhoz**”.

Vác „**építői szláv várjobbágyok lehetnek**... Ugyanakkor tudjuk, hogy Kálmán király Nagyoroszi és Kisoroszi oroszokat telepített, akik – királyi ajtonállók voltak. Ez a foglalkozásuk eredményezte azután azt, hogy a régi magyar nyelvben az **orosz** nemcsak népet, hanem **ajtonállót** is jelentett.” – idéztem a cikkből. Két oldallal előbb a következőket olvashatjuk: „**Ez esetben viszont – csekély számuknál fogva – nem lehetnek ezek a kunok a magyar »palóc nyelvjárás« kialakítói**”. Kisoroszi és Nagyoroszi **orosz** jobbágyai azonban – feltehetően csekély számuknál fogva – mégis elterjesztik a „**régi magyar nyelvben**” az **orosz** szó **ajtonálló** jelentését. Érzésem szerint BELITZKY J. terjesztette el csak azért, hogy a hasonló értelmű szót összehasonlíthassa a **palotás** 'ajtonálló' alakokkal. Ez az összefüggés tisztázásra szorul. Az izgalmas, érdekes gondolatsornak van egyéb hibája is.

A **palota** szláv eredetű, az **orosz** 'ua' valamely török nyelvből átvett szó, valószínű a kirkiz **orus** 'ua'¹⁶, az egyik **épület**, a másik **népnév**. BELITZKY J. szerint a **palota** (**sz**) néha **ajtonálló**, néha 1., 2. jelentésében **hadrendi név**, **néptörzék**, 3., 4., 5. jelentésében **günynév**. Pedig a szamojéd és magyar szó összehasonlítási alapja legalábbis kiindulópontja az eredeti (de 3000 év előtti!?) változatlan szóalak és jelentéstartalom. Minél több összefüggésbe igyekszik beágyazni BELITZKY J. a szamojéd **palotát**, annál jobban omlik össze a **palota** hitele.

Valóban érdekes, és **további vizsgálatra szorul** az a jelenség, hogy a régi **palóc** települések a Zagyva folyó mellett helyezkednek el. Egy helynévre azonban még nem építhetük.

Szolnok város neve nem hun eredetű a már említett ok miatt. A **szarvas**, amelynek analogiájára támaszkodik finn és japán (!?) közbeeső adatokkal kiegészítve, nem állja meg a helyét. A **szarvas** 'fejedelem, fejedelmi hatalom' BELITZKY J. szerint a **dák-géta** nyelvből származik, pedig a **szarv**, **szaru** származéka, és finnugor eredetű.¹⁷ A **palotás** és **szarvas**, a **zagyva palóc** nem állítható etimológiai sorba. Sem szabályos hangmegfelelés, sem közös összehasonlítási alap nincs.

5. Elemzésem során BELITZKY J. elméletének ingatag oldalaira kívántam a figyelmet felhívni. E hozzáfoglalás nem tette és nem is tehetné mérlegre minden szempontból a cikket. BELITZKY J. összefoglalását követve a következőket állítom:

1. BELITZKY J. a közölt adatok alapján nem tudja megcáfolni a **kun–palóc rokonság lehetőségét**. Kniezsa figyelemreméltó megállapításai – a **palóc** késői megjelenése, valamint **günynév** jelentése – csak a nyelvészeti adatok sokirányú vizsgálata után lehetnek perdöntők. Azt is meg kell vizsgálni, hogy az analogiák alapján levont általános törvényszerűségek hogyan vonatkoznak a konkrét esetekre, itt a **palóc** szóra. A késői megjelenés esetleg több évszázados lappangás után következett, s akkor már teljesen más a forrásértéke.

A **palóc** szó nem lehet szamojéd! Hiányzik a bizonyításhoz az adatok analogiás sora. amint erre néhány sorban utaltam.

Szamojéd eredetű magyar szó sem válhatott tájszóvá, mivel az egységes magyar nyelv éppen a tájnyelvek integrációjaként alakult ki.

2. A magyarban a jelentésváltozás gyakori, mindennapi jelenség; a szóetimológiai vizsgálódás során kizárólag erre támaszkodni nem lehet. A hangtörvények ellenőrző vizsgálata minden esetben szükséges.

A palóc szónak is több jelentése van, még az „eredeti” palóc területen is.¹⁶ A **zagya** és **palotás** összevetésből hiányzik a szabályos hangmegfelelések által kialakított etimológiai sor.

3. A palóc nyelvjárás valóban nem azonos a régi palócokat jellemző nyelvi normákkal. Meg kell azonban vizsgálni a nyelvjárási jelenségek terjedési adatait a palóc vidékeken!

4. A hadrenddéz szerveződés vizsgálata során figyelembe kell venni az etnográfia ezirányú kutatási eredményeit is! A **hadás település** éppen a palóc vidékeken, a Dunántúl nyugati részén és a székelyeknél általános.¹⁷ Okvetlenül valamiféle határőri szolgálatot láttak el a **hadak**, esetleg már a gyepek védelmét is. A palóckérdés megoldása a hadak elhelyezkedésének pontos meghatározását, az elfoglalt földterület határ- és dülőneveinek sokoldalú vizsgálatát igényli.

E témáról, mint BELITZKY J. hangsúlyozta is, településföldrajzi kutatásai többet mondanak, mint amennyi az említett cikkben található. Az adatok – amennyiben pótolják a nyelvtudomány számára még hiányos, sőt nem helytálló megállapításokat, valóban alkalmasak lesznek a palóckutatás új irányba terelésére.

5. Az elmondottakból kitűnik, hogy BELITZKY J. cikkével kapcsolatos néhány gondolatom azt az aggályomat fejezte ki, miszerint a palóckérdés a részadatok hiányában ma még megoldhatatlan. Minden megalapozatlan, vagy valamilyen szempontból hiányos, meg támadható elmélet csak bonyolítja a problémát. Ilyen esetben még azt a kockázatot is kell vállalnia a hozzászólónak, hogy esetleg valós megállapításoknak mond ellent. Ezt azonban megkívánja az ügy iránti szeretet, a szűkebb hozához való ragaszkodás. Ennek nyomán elkerülhető az is, hogy olyan további elképzelések szülessenek, amelyeket később meg kell változtatni.

Bizonyos vagyok abban, hogy a szívós kutatómunka meghozza gyümölcsét, s BÉLITZKY J. meg is találja azokat a bizonyítékokat, amelyek szükségesek a palóckérdés végleges és megnyugtató megoldásához. Őszintén remélem, hogy ez a problémakör a közeljövőben megoldódik, s nem kell többé sem a besenyőkkel, sem a kunokkal, kabarokkal vagy más népekkel azonosítani. Az is remélhető, hogy mindazok, akik az ügy iránt érdeklődnek, a részadatok összegyűjtésével és feldolgozásával hozzájárulnak a sikerhez.

BARTHA LÁSZLÓ

JEGYZETEK

1. Belitzky J.: Palócföld, 1968. 3. 55–60.
2. Paládi-Kovács A.: Műveltség és Hagyomány, 1968. X. 177.
3. Bárczi G.: Magyar Szófejtő Szótár, Budapest, 1941.
4. Gyárfás I.: A jászkunok nyelve és nemzetisége, Budapest, 1882. 4–5.
5. Szabó D.: A magyar nyelvemlékek, Budapest, 1959. 10.
6. Zsirai M.: A finnugorság ismertetése, Budapest, 1958.
7. Kiss G.–Keresztes K.: Ormánsági Szótár, Budapest, 1952.
8. Bálint S.: Szegedi Szótár I–II. Budapest, 1957.
9. Bárczi G.: Bevezetés a nyelvtudományba, Budapest, 1957. 109.
10. Bárczi G. uo.
11. Saját gyűjtés
12. Paládi-Kovács A. i. m. 188.
13. Bárczi G.: Magyar Szófejtő Szótár, Budapest, 1941.
14. Bárczi G. uo.
15. Bárczi G. uo.
16. Szombathy V.: Csavargás palócságom körül. Palócföld, 1968. 3. 62.